

**Hindistan Ehl-i Hadis Ekolünde Şerh Geleneği
-Azîmâbâdî'nin (ö. 1911) Avnu'l-Ma'bûd Adlı Eseri-,
yazar Nurullah Agitoğlu
(1. Baskı, Ankara: Gece Kitaplığı, 2018)**

*Commentary Tradition in the School of Ahl al-Hadith in India
-Azîmâbâdî'nin (d. 1911) Avnu'l-Ma'bûd's work- by Nurullah Agitoğlu
(1st Edition, Ankara: Gece Kitaplığı, 2018)*

**Değerlendiren/Reviwed by
Abdulvasıf ERASLAN**

Dr. Öğr. Üyesi, Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Hadis Ana Bilim Dalı
Assistant Professor Dr, Şırnak University, Faculty of Divinity, Department of
Hadith

Şırnak, Turkey

abdulvasiferaslan@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-5061-1112>

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types: Kitap Değerlendirmesi / Book Review

Geliş Tarihi / Received: 27 Ağustos / August 2019

Kabul Tarihi / Accepted: 14 Ekim / October 2019

Yayın Tarihi / Published: 15 Aralık / December 2019

Cilt / Volume: 10 **Sayı / Issue:** 23 **Sayfa / Pages:** 844-851

Atıf / Cite as: Eraslan, Abdulvasıf. "Hindistan Ehl-i Hadis Ekolünde Şerh Geleneği -Azîmâbâdî'nin (ö. 1911) Avnu'l-Ma'bûd Adlı Eseri-, yazar Nurullah Agitoğlu (1. Baskı, Ankara: Gece Kitaplığı, 2018) [Commentary Tradition in the School of Ahl al-Hadith in India -Azîmâbâdî'nin (d. 1911) Avnu'l-Ma'bûd's work- by Nurullah Agitoğlu (1st Edition, Ankara: Gece Kitaplığı, 2018)]". *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi – Şırnak University Journal of Divinity Faculty* 10/23 (December 2019): 844-851.

<https://doi.org/10.35415/sirnakifd.612120>

Copyright © Published by Şırnak Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Şırnak, Türkiye (Şırnak University, Faculty of Divinity, Şırnak, 73000 Turkey).

Peygamber mirası olan hadis ve sünnetin doğru bir şekilde anlaşılmasına yönelik çabalar sahabeyle başlamış sonraki dönemlerde artarak devam etmiştir. İlk etapta bireysel soru ve cevaplar şeklinde tezahür eden bu çabalar, tedvin ve tasnif döneminden sonra şerh vb. faaliyetler olarak kendini göstermiştir. Müstakil hadis eserlerine yönelik şerh çalışmalarının ilk ürünü hicri IV. asır itibariyle vücuda getirilmiş, sonraki asırlarda bu türden eserlerin sayısı artarak devam etmiştir. Hadislerin anlaşılması ve yorumlanmasına yönelik ortaya çıkan bu eserlerden biri de yakın bir dönemde (XIX. yüzyılda) Hind bölgesinde Ebû Dâvûd'un *Sünen'i* üzerine Azîmâbâdî (ö. 1911) tarafından yazılan *Avnu'l-Ma'bûd* adlı şerhtir. Bu şerhin tanınması ve tanıtılması Hind bölgesinde hadis ilmine yönelik çalışmalara da ışık tutacaktır. Nurullah Agitoğlu tarafından yazılan *Hindistan Ehl-i Hadis Ekolünde Şerh Geleneği -Azîmâbâdî'nin* (ö. 1911) *Avnu'l-Ma'bûd* Adlı Eseri adlı çalışma, bu yönde sarfedilmiş çabanın bir ürünüdür. Geniş çerçevede şerh geleneği dar çerçevede ise Azîmâbâdî'nin *Avnu'l-Ma'bûd* adlı eserinin tanınması adına bu çalışma önem arz etmektedir.

Eser, bir giriş ve üç bölümden meydana gelmekte ve toplam 171 sayfadan oluşmaktadır. Giriş kısmında hadislerin anlaşılması, yorumlanması, hadis şerhlerinin bu görevi ifâ etmedeki rolü ve 19. asırda Hind bölgesinin bu alana katkısından özetle söz eden müellif, çalışma esnasında gerek ilk dönem ve son dönem Arapça eserler gerekse Türkçe yazılmış çağdaş çalışmalara yer vermiştir.

Birinci bölüm, Azîmâbâdî'nin yaşadığı Hind bölgesinin Müslümanlaşması hakkındaki özet tarihi bilgiyle başlamaktadır. Ardından Hz. Ali döneminde başlayan ve Gaznelilerle yaygınlık kazanan ticari ve siyasi seferlerin bölge halkının Müslüman olmasındaki etkisine değinilmektedir. Ayrıca her iki kültür arasındaki benzerliklerin bu süreçteki etkisine değinilmiştir. Hz. Ömer döneminde sahabe vasıtasıyla Peygamber mirası olan hadisler, bu bölgeye taşınmıştır. Bu süreçte özellikle tüccarların aktif rol üstlendiği vurgulanmıştır. Sahabe, tâbiûn ve tebe-i tâbiûn döneminden itibaren buralarda camiler inşa edilmiş ve eğitim öğretim faaliyeti kapsamında Kur'ân ve sünnetin yayılmasına zemin hazırlanmıştır. Ömer b. Abdulaziz gibi halifelerin adil yönetiminin yanında Gaznelilerin ilme önem verme-

si ve medreseler inşa etmesi bölge halkının İslamiyeti benimsemesini hızlandırmıştır. Sonraki süreçte bölgeye hakim olan sultanların Hanefî mezhebini benimsemesi, bu mezhebin bölgede yayılmasına etki etmiştir. Ayrıca tarikatların İslam'ı yaymadaki etkisi de göz ardı edilmemiştir.

Bölge XV. yüzyıl sonları itibariyle Protekizlilerin yoğun Hristiyanlaştırma politikasına maruz kalmış, XVII. yüzyıldan itibaren de Hollandalı ve İngiliz tüccarlar bu bölgeye ilgi duymuştur. Burada kurulan İngiliz Doğu Hindistan Şirketi çeşitli ticaret merkezleri oluşturarak bir sonraki yüzyılda ülkenin siyasi ve idari yönetiminde söz hakkına sahip olmuştur. XIX. yüzyılda çeşitli imtiyazlara sahip olan bu şirket, bölgedeki pek çok bölgeyi hakimiyetine almıştır. Bu şirket bir taraftan misyonerlik faaliyeti yürütürken diğer taraftan da batı tarzı yeni eğitim kurumları açmış ve medreselerin gelir kaynaklarını ele geçirmiştir. XX. yüzyılda Müslümanlarla Hinduların birleşip bağımsızlık adına ayaklanmasıyla İngilizler burayı terk etmek zorunda kalmıştır. Böylece Hind yarımadası Pakistan ve Hindistan şeklinde ikiye ayrılmıştır.

Müellif çalışmasında bölgenin siyasi durumunu aktardığımız minvalde özetledikten sonra bölgedeki hadis faaliyetlerine ve burada teşekkül eden ekollere yer vermiştir. Muhammed b. Kasım es-Sakâfî (ö. 96/715) ile birlikte bölgedeki hadis faaliyetleri yaygınlaşmıştır. Gerek bölgeye gelen muhaddisler gerekse burada yetişen alimler, rivayet ve ilmi açıdan hadise katkıda bulunmuştur. Bu bölgede İmam Hasan Sağânî (ö. 650/1250), Ali el-Muttakî el-Hindî (ö. 975/1567), Allâme Tahîr Patnî (ö. 986/1578), Şeyh Abdulhâk Dehlevî (ö. 1052/1642) ve Şah Veliyullah (ö. 1176/1762) gibi alimler ön plana çıkmaktadır.

Bölgede medreseler vasıtasıyla hadis eğitimi verilirken öte yandan Doğu şirketinin imkanları kullanılarak Sprenger, Muir gibi oryantalistler tarafından da batı tarzı alternatif eğitim kurumlarında Ehl-i Sünnet'e muhalif düşünceler yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır.

Hind bölgesinde hadis ilminin gelişmesine Ali el-Muttakî el-Hindî öncülük etmiş, Şah Veliyullah'ın hadis öğretimine ve sünnetin hayata geçirilmesine yönelik çalışmalarıyla bu alanda bir çığır

açılmıştır. Böylece bölgede hadis ilmine yönelik çalışmalar bir ekol haline gelmiş, Daru'l-hadisler kurulmuş ve hadisle amel eden bir kitle meydana gelmiştir. Bu gayretlerin neticesinde *Kenzu'l-Ummâl*, *Mecmau Bihâri'l-Enhâr*, *Avnu'l-Ma'bûd*, *Bezlu'l-Mechûd*, *Tühfetü'l-Ehvezî Fethu'l-Mülhim*, *Evcezu'l-Mesâlik Feyzu'l-Barî* gibi eserlerden oluşan hadis literatürü meydana getirilmiştir. Günümüze kadar hadis kitapları senedleriyle okutulmaya devam etmekte ve hadis icazetleri verilmektedir.

Müellif, beşinci asırdan günümüze kadar bölgede hadis ilmiyle alakalı meydana gelen gelişmeleri kronolojik sıralamaya riayet ederek ele almış, Şah Veliyullah'ın faaliyetlerini tafsilatlandırarak süreci *Avnu'l-Ma'bûd*'un yazarı olan Azîmâbâdî'ye kadar getirmiştir. Bu süreçte bölgede yaşayan ve hadis ilmiyle ilgili çalışmalar yapan alimler zikredilmiştir.

Akabinde Ehl-i Kur'ân ekolünü ele alan Agitoğlu, bunların tarihsel sürecini özetlemiş ve Hind alt kıtasındaki öncüleri hakkında bilgi vermiştir. Bu ekol, kurucusu Seyyid Ahmed Han (ö. 1315/1898) olup 1902 yılında Abdullah Çekrâlevî tarafından Lahor'da Ehl-i Kur'ân ismiyle fiilen kurulmuştur. Seyyid Ahmed Han'ın hayatı ve İngilizlerle olan münasebetine kısaca yer veren müellif "Ehlü'z-Zikr ve'l-Kur'ân" adıyla tanınan bu ekolün mensuplarının Hind bölgesinde 'neyçirî', 'çekrâlevî', 'pervizî', 'Münkirin-i Hadis' isimleriyle anıldığını aktarmaktadır. (s. 36)

İngiliz destekli art niyetli olan bu hareket, XVII. yüzyıldan itibaren Sir William Muir, Aloys Sprenger, Josef Horovitz gibi eğitim, bilim ve siyaset adamları tarafından desteklenmiştir. Bunun yanında Seyyid Ahmed Han, Çerağ Ali, Muhsinu'l-Mülk ve Seyyid Emir Ali kişiler de sünnet karşıtı söylemlerini hem yapmış oldukları yayınlarda hem de eğitim verdikleri kurumlarda yaymaya çalışmışlardır. Bunların öncülük ettiği eleştirel yaklaşım, sünnet ve hadisleri tümüyle inkar etme özelliğine sahiptir. Müellif, bu hareketin İslam coğrafyasının diğer bölgelerindeki yansımalarına temas ederek günümüze kadar geldiğini de sözlerine katmıştır. Bunun yanında bu ekolün sahip olduğu düşünceler özet bir şekilde aktarılmış, özellikle de hadis ve sünnet ile alakalı görüşlerine ağırlık verilmiştir.

Ehl-i Kur'ân ekolünü özetleyen Agitoğlu, akabinde Ehl-i Hadis ekolünü ele almış, bu kavramın tarihsel süreci hakkında bilgi vermiştir. Sahabe devrinden itibaren bu kavramın kullanıldığına dikkatleri çeken müellif, bu dönemde bu kavramın, hadis eğitim ve öğrenimiyle uğraşan, ravilerin durumlarını bilen ve hadisle ilgili konularda uzmanlaşan kimseler için kullanıldığını ifade etmiştir. Zamanla bu kavramın hadise göre amel etmeye çalışan kimseler anlamı kazanmaya başladığını ve bunun ehl-i rey kavramının karşıtı anlamında ashâbü'l-hadis şeklinde kullanıldığını dile getirmektedir.

Ehl-i hadis ekolünün Hindistan'daki temsilcilerinden söz eden müellif, Azîmâbâdî'yi de bunların arasından zikretmiştir. Ehl-i hadis ekolünün görüşleri Tevhid, dört mezhebin reddedilerek doğrudan Kur'ân ve sünnete dayanarak ictihat yapma, toplumda gayr-i İslâmî adet ve geleneklerin kaldırılması şeklinde üç noktada toplanmıştır. Bu ekol de kendilerine has medreseler kurmuştur. Bu medreselerde hadis ilmine ve temel hadis kaynaklarına ağırlık verilmiştir. Ehl-i hadis ekolü eğitim ve öğretimin yanı sıra yayın hizmetleri de sunmuştur.

Müellif, bu iki ekolle birlikte "Hanefî Ekolü" şeklinde bir başlıkla bu bölgede varlık gösteren Diyobendiler ve Birelviler guplarına yer vermiştir. Geleneksel medrese eğitimini esas alan ve içe kapanmayı tercih eden bu guplar modernist yaklaşımlara ve İngilizlerle iş birliğine sıcak bakmamışlardır. Usûl ve furû konularında Ebû Hanife'yi taklit etmeyi vacip gören, zikir yapmayı tavsiye eden, şeyhlerin türbelerinden feyiz almayı uygun gören Diyobendî ekolü, Hz. Peygamber ve diğer velilere tevessülün caiz olduğu iddiasındadırlar. (s. 47)

Hadis ilimlerine hizmet eden Diyobendî medresesi 1866 yılında Muhammed Âbid Hüseyin (ö. 1912), Mevlana Zülfikar Ali ve Mevlana Fazlurrahman Osmanî tarafından kurulmuştur. Bu ekol halen aktif bir şekilde hizmetlerine devam etmektedir. Diyobendîler mezhepleri olan Hanefîliğe ters düşen hadis ve usûlünü kabul etmezler. Bunun yanında Şah Veliyullah'la taraftarlarınca sürdürülen temel hadis kaynaklarını okuma geleneğini medrese düzeyinde yaygın-

laştırmışlardır. Dâru'l-hadislerde *Mişkâtu'l-Mesâbih*, *Şerhu Nuhbeti'l-Fiker*, *Kütüb-i Sitte*, *Şemâilu't-Tirmizî*, *Tahâvî* ve *Muvattâ'* gibi temel hadis eserleri okutulmaktadır.

Hanefi olan diğer grup Birelvî hareketi Ahmed Rıza Han (ö. 1340/1921) tarafından başlatılmıştır. Bu grup, Ehl-i Hadis ve Diyobendîlere bir tepki olarak ortaya çıkmış olup tasavvufi konularda aşırı bir uçta durmaktadır. Hz. Muhammed'in seçkinliğine vurgu yapan Ahmed Rıza Han, tasavvufi bir kavram olan nur-i Muhammedî'nin Allah'ın nurundan çıkarıldığını ve Vehhabilerin iddia ettiklerine göre bunun tevhide aykırı olmadığına vurgu yapar. Ona göre Hz. Peygamber bizzat nur olduğundan gölgesi yoktur ve her yerde hazır ve nazırdır. (s. 50)

Bu ekolde duygu ve sevgi ön plandadır. Bu grup daha çok kırsal kesimde okuma yazma bilmeyenler arasında kabul görmüştür. Agitoğlu, bu hareketin kurucusunun hayatını, eğitim durumunu, tarikatla olan münasebetini yetiştirdiği ortamın siyasi durumunu, Diyobendîlerle aralarındaki farklı görüşleri ve aralarındaki münasebeti aktardıktan sonra bunların hadis ile ilgi görüşlerine yer vermiştir. Tasavvufi bir anlayışa sahip olan bu hareket, ameli konularda Hanefî mezhebine sıkı sıkıya bağlıdır. Zayıf ve uydurma rivayetleri dahi itikadi konularda kullanan bu grup, Ahmed Rıza Han'ın görüşlerine sadık kalmışlardır.

Agitoğlu, ön plana çıkan ekol ve gruplara yer verdikten sonra bölgede varlık gösteren diğer bazı ekol ve önemli kişilere de yer vermiştir. Leknevî (ö. 1925), Muhammed İkbâl (ö. 1938), Fazlurrahman (ö. 1988), Mevdûdî (ö. 1979), Kâdîyânîlik gibi isimler bunlardandır.

Çalışmanın ikinci bölümünde hadis şerhçiliği ve Azîmâbâdî'nin *Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd* konuları üzerinde duran müellif, bölümü hadis şerhçiliği, bunu doğuran etkenler, hadisin anlaşılmasında Arap dilinin etkisi, tarihi süreç içerisinde anlama ve yorumlamaya olan ihtiyaç gibi konular ile şekillendirmiştir.. Şerh geleneği aslında hadisleri anlama ve yorumlamanın bir parçasıdır. Şerhin ilk örnekleri Peygamber döneminde sahabenin Hz. Peygamber'e sorduğu sorular çerçevesinde kendisini göstermektedir. Tedvin ve tasnif de hadis şerhçiliğine bir zemin oluşturmuştur.

Şerh kavramının kapsamına eğilen müellif, şerh işlemindeki gayenin hadisin şekil ve içerik açısından kapalı yönlerinin izahı olduğunu ifade etmiştir. Bunun içerisine Arap dilinin incelikleri, sebeb-i vürûd, hadislerde görülen ihtilaflar, garip kelimeler, farklı tariklerin varlığı, sened ve metin tenkid kriterleri, fıkhi ve ahlaki boyut vb. konular girmektedir. Müellif, ilk dönem (hicri dördüncü asır) müstakil şerh örneklerine yer verdikten sonra şerh usûl ve uslûbu hakkında bilgi vermiştir. *Kütüb-i Sitte* üzerinde yapılan şerhlerin çoğunluğu yedinci, sekizinci, dokuzuncu kısmen de onuncu dönemde yazılmıştır. Müellif bu eserlerin ortaya çıktığı dönemin ortam ve şartlarını ve şarihin içerisinde bulunduğu sosyal ve psikolojik durumu görmezden gelmemiştir. Bu bağlamda özellik bakımından şerhler birbirinden farklı olmuştur. Örneğin kimi şerhlerde fıkhi boyut, kimisinde isnad ve rical değerlendirmesi kimisinde de tasavvufi bakış açısı ve zengin içerik ön plana çıkmaktadır. Müellif farklı dönemlerde ön plana çıkan şerhlerin özelliklerini kısaca özetlemiş, günümüzde bu hususta takınılması gereken tavra değinmiştir.

Azîmâbâdî'nin hayatı ve eserleri hakkında özet bilgi sunan Agitoğlu, Ebû Dâvûd ve *Sünen*'ini tanıtmakla çalışmasını sördürmüş, akabinde *Avnu'l-Ma'bûd Şerhu Sünen-i Ebî Dâvûd* adlı eseri tanıtmıştır. Tarihsel süreç içerisinde Ebû Dâvûd'un *Süneni* üzerine yapılmış şerhler hakkında bilgi verildikten sonra Azîmâbâdî'nin şerh esnasında yararlandığı hadis şarihleri, mezhep alimleri, mezhep isimleri ve Hind bölgesinde yaşamış alimler tablo halinde okuyucuya sunulmuştur.

Azîmâbâdî'nin şerh metodu kavramları açıklama, kapalı kelimeleri izah, ravi isimlerinin okunuşu hakkında bilgi verme, bazı isimleri açıklama, alimlerin görüşlerini referans gösterme, farklı görüşler arasında tercihte bulunma, fıkhi hadislerden hüküm çıkarma, kelami konularda ehl-i hadis çizgisinde bir yaklaşım ortaya koyma, bab başlığıyla hadisler arasındaki münasebeti açıklama, metinlerin dil ve dil bilgisi açısından tahlil etme şeklinde özetlenebilir. *Avnu'l-Ma'bûd*'un diğer şerhler arasındaki yerine değinen Agitoğlu, bu şerhle ilgili eleştirileri aktarmış kendisi de şerhin güçlü ve zayıf gördüğü noktaları hakkında bir değerlendirmeye yer vermiştir.

Müellif, çalışmasının üçüncü bölümünde Azîmâbâdî'nin *Avnu'l-Ma'bûd* adlı şerhinden seçtiği örnek kısımlar ve bunun değerlendirilmesine yer vermiştir. Seçilen bu örneklerin, şarihin eserinde ortaya koyduğu metodu en iyi ortaya koyan cinsten olması ayrıca önem arz etmektedir. Kitâbu't-tahâre, kitâbu'l-cihâd, kitâbu's-sünne, kitâbu'l-edeb seçilen bu örneklerden bir kaçıdır.

Çalışmasına kuşatıcı bir sonuç yazan müellif, konuların özünü aktarmanın yanında kişisel değerlendirmelere ve bilimsel sonuçlara yer vermiştir. Geniş bir kaynak yelpazesine sahip eserde müellifin Pakistan ziyareti esnasında çektiği fotoğrafların ilave edilmesi de ihmal edilmemiştir.